

РОЛЬ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Актуальність дослідження. Процеси реформування в аграрному секторі протягом останніх років були зосереджені на створенні законодавчої бази, яка мала б забезпечити сприятливе ринкове середовище для агро бізнесу, сприяла впровадженню ринкових інструментів державного регулювання виробництва і реалізації продукції, ефективному використанню основних засобів виробництва та землі, поліпшенню фінансово – кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників тощо. Однак зараз багато підприємств, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції все одно мають проблеми та багато невирішених питань з боку збуту продукції та її ефективному просуванні.

Постановка проблеми. Розвиток сільськогосподарського виробництва в умовах розширення ринків збуту, збільшення вимог споживачів, зменшення якісних та екологічно чистих продуктів на сьогодні є дуже важливою темою для обговорення. При цьому основними постачальниками якісних продуктів харчування на сьогодні є сільськогосподарські товаровиробники. Ці підприємства виробляють продукцію за відповідним переліком та технологіями. Перелік цих продуктів і технології вирощування та збору агрокультур іноді відрізняються і залежать від розмірів підприємства. Ось чому дуже актуальним є питання ролі та значущості малих форм господарювання як самостійних одиниць бізнесу, так і в забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень. За останні 20 років багато вчених дослідних установ і закладів вищої освіти України присвятили увагу дослідженню питань розвитку формувань з невеликими обсягами господарської діяльності, а саме фермерському руху та розвитку особистих селянських господарств, обґрунтуванню напрямів і розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності виробництва цими господарствами агро продукції. Останні роки набирає обертів та заслуговує уваги розкриття особливостей розвитку господарств населення. Тому зараз потребує уваги не тільки аналіз кількісних характеристик розвитку малих форм господарювання, а і їх якісної сторони, тобто місця та вагомості в межах продовольчого питання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато вчених сьогодні займаються проблемами не тільки розвитку середнього і малого бізнесу, а і питаннями вирішення їх проблем у завоювання сегменту ринку. Тому чинне місце віддається питанням сільськогосподарської обслуговуючої кооперації серед представників малого бізнесу. Серед цих вчених Зіновчук В.В., В.В. Гончаренко, М.Маліка, О.Могільного, П.Саблука, В.Валентинова, В.Ю.Бабаєв, О.М.Могильний, Ю.В. Ушкаренко, Ф.В.Горбонос, В.А. Кодавович, П.Ф. Кулинич, М.А. Мацько, В.В. Носік, О.М. Пашенко, Т.П. Проценко, А.І. Римарук, О.М. Сонін, Н.І. Титова, В.Ю. Уркевич, В.І. Федорович, В.З. Янчук та інші. Питаннями державного регулювання та управління продовольчим ринком України, забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах і місця малих форм господарювання займаються В.Д.Гуменний, А.Статівка, І.В.Юшин а інші.

Мета статті - визначення місця та ролі представників малого бізнесу в аграрному виробництві та забезпеченні продовольчої безпеки країни; аналіз загальних тенденцій світової практики розвитку цих формувань в загальній кількості підприємств, які зайняті виробництвом аграрної продукції; оцінка впливу малих форм господарювання на соціальний розвиток та розвиток сільських територій; встановлення масштабів виробництва продукції в кількісному виразі та якісному складі і порівняння з аналогічними показниками діяльності підприємств інших форм власності; запропонування пропозицій щодо утримання та покращення позицій підприємств малого бізнесу та посилення їх ролі в забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. У передових країнах світу нарощення сільськогосподарського виробництва свого часу відіграло історично важливу роль у забезпеченні розвитку всієї економіки. Сільське господарство було рушійною силою, яка спричинила розвиток несільськогосподарських секторів і сприяла підвищенню загального рівня добробуту населення. Серед підприємств найбільш ефективними та вагомими у забезпеченні продовольчої безпеки є великі підприємства, які виробляють зернові, технічні культури. Підприємства середнього та малого бізнесу забезпечують країни іншими продуктами, а саме картоплею, плодами, овочами, м'ясом та молоком тощо.

Світовий досвід розвитку малого та середнього бізнесу свідчить про те, що ці підприємства є найбільш конкурентоспроможними, а також важливим елементом формування ринкового середовища. Вони не потребують значних стартових інвестицій, мають швидку окупність витрат, більш активні в інноваційній діяльності, здатні сприяти процесам демонополізації економіки і стимулювати розвиток конкуренції, звільняти великі підприємства від виробництва нерентабельної для них продукції, створювати додаткові робочі місця, послаблювати соціальну напруженість та додатково залучати в економічний обсяг матеріальні, фінансові, людські й інформаційні ресурси. Разом з тим, розвиток середніх та малих за розмірами підприємств, проходить достатньо складно: з одного боку, значна частка є збитковими, вони мають низький рівень рентабельності, а з іншого – спостерігається повільне збільшення таких підприємств. Тому в минулому столітті світова наука і практика почали розглядати аграрне зростання не як кінцеву мету, а як засіб забезпечення соціально – економічного розвитку суспільства, передусім його сільської складової. На відміну від зростання аграрний розвиток не є виключно економічним явищем. Аграрний розвиток – це таке нарощення аграрного виробництва, при якому вигоди від нього більш – менш рівномірно розподіляються між усіма учасниками процесу, підвищення продуктивності здійснюється безпечним для довкілля способом, а скорочення зайнятості у сільському господарстві супроводжується створенням нових робочих місць у поза аграрній сфері на селі [1].

Малий бізнес на селі представляють сьогодні в основному невеликі фермерські господарства та особисті селянські господарства. З одного боку ці господарства є тією формою господарювання, які не можуть з об'єктивних причин бути домінуючими в аграрному секторі економіки, але з іншого боку, завдяки цим формуванням країна отримує свою частку товарної сільськогосподарської продукції, яку не може дати у відповідній кількості великі підприємства. Малі господарства є гнучкими, більш стійкими та диверсифікованими, вони мають соціальну спрямованість та вагомий вплив на розвиток сільських територій. Згідно зі статистичними офіційними публікаціями [4], на кінець 2010 р в Україні налічувалося 41,5 тис. фермерських господарств. Зважаючи на природно - кліматичні особливості, їх переважна більшість сконцентрована у Степу й Лісостепу країни, оскільки тут сформовано великі площі сільськогосподарських угідь, більша землезабезпеченість сільського населення. Дещо менше фермерських господарств на Поліссі, у Карпатському регіоні та на Поділлі, проте винятком є Закарпатська область, де налічується 1606 фермерських господарств при середній їх площі 8,5 га сільськогосподарських угідь. Аналогічна тенденція спостерігається і з особистими

селянськими господарствами: їх кількість росте, а зосередженість залежить від природно – економічних характеристики місцевості. На сьогодні актуальним є оцінка нових тенденцій розвитку малого бізнесу, так як особисті селянські господарства частіше, ніж великі підприємства мають високу продуктивність, масштаби виробництва деякої продукції, та конкурентоспроможність. Це можна простежити, використовуючи показник табл. 1.

Представлена динаміка виробництва сільськогосподарської продукції товаровиробниками у порівняльних цінах 2005р. показує, що спостерігається тенденція до зниження валових показників в цілому по всіх категоріях підприємств на 31,1%, в тому числі по рослинництву – на 11,8% та по тваринництву – на 47,2% [3].

Такі зміни в основному відбулися за рахунок стрімкого скорочення обсягів виробництва саме у сільськогосподарських підприємствах: на 55,4%, 47% та 63,6% відповідно.

Таблиця 1

**Виробництво продукції сільського господарства у порівняльних цінах 2005р.,
млн.грн.**

Показник	1990р.	2000р.	2005р.	2009р.	2010р.	2010 до 1990, %
Усі категорії господарств						
Валова продукція, всього	145874,9	77889,4	92585,6	102092,6	100536,2	68,9
у т.ч.						
продукція рослинництва	66559,7	43573,0	53975,6	61544,6	58677,6	88,2
продукція тваринництва	79315,2	34316,4	38610,0	40548,0	41858,6	52,8
Сільськогосподарські підприємства						
Валова продукція, всього	101299,1	26478,0	33802,4	45780,4	45149,2	44,6
у т.ч.						
продукція рослинництва	49913,8	17820,4	21731,5	28498,7	26443,9	53,0
продукція тваринництва	51385,3	8657,6	12070,9	17281,7	18705,3	36,4
Господарства населення						
Валова продукція, всього	44575,8	51411,4	58783,2	56312,2	55387,0	124,3
у т.ч.						
продукція рослинництва	16645,9	25752,6	32244,1	33045,9	32233,7	193,6
продукція тваринництва	27929,9	25658,8	26539,1	23266,3	23153,3	82,9

По господарствам населення, які сьогодні представляють сектор малого бізнесу, зворотна тенденція. За період з 1990р. по 2010р. валові обсяги продукції аграрного сектору цими господарствами виросли в цілому на 24,3%, в тому числі по тваринництву на 93,6%.

Більш детальний аналіз продукції, яку частіше виробляють та продають сільськогосподарські товаровиробники представлено в табл. 2 [4].

Таблиця 2

Структура виробництва основних сільськогосподарських культур за категоріями господарств, % до загального обсягу

Показник	1990р.	2000р.	2005р.	2009р.	2010р.
Сільськогосподарські підприємства					
Зернові та зернобобові культури	97,2	81,6	75,7	77,9	75,8
Цукрові буряки	99,99	87,8	78,5	90,9	92,1
Соняшник	97,6	87,5	78,8	81,4	82,5
Картопля	28,6	1,4	1,2	2,6	2,6
Продовження таблиці 2					
Овочі	73,1	16,9	10,7	13,4	11,9
Плодові та ягоди	46,4	18,2	11,8	13,3	16,4
Господарства населення					
Зернові та зернобобові культури	2,8	18,4	24,3	22,1	24,2
Цукрові буряки	0,01	12,2	21,5	9,1	7,9
Соняшник	2,4	12,5	21,2	18,6	17,5
Картопля	71,4	98,6	98,8	97,4	97,4
Овочі	26,9	83,1	89,3	86,6	88,1
Плодові та ягоди	53,6	81,8	88,2	86,7	83,6

З представленої структури продукції, що виробляють підприємства України видно, що пріоритетними для сільськогосподарських підприємств, які представляють великі підприємства є: зернові та зернобобові, цукрові буряки і соняшник – 75,8%, 92,1% та 82,5% відповідно. У господарств населення інша картина – пріоритетними є картопля, овочі та плоди та ягоди: 97,4%, 88,1% та 83,6% відповідно.

Тобто в цілому бачимо, що підприємства малого бізнесу беруться за виробництво більш складних культур, які потребують значно більшої уваги в процесі вирощування та збирання урожаю. Ось чому розвиток товарного виробництва представниками малого бізнесу на селі є стратегічно важливим для забезпечення продовольчої безпеки країни.

Висновки. З метою утримання таких показників виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами середнього та малого бізнесу необхідно поширення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. При цьому є наступні сприятливі передумови: відсутність територіальних економічних партнерів (фермерські та особисті селянські господарства вимушені самостійно здійснювати пошук покупців); несприятливі комерційні умови, які є дуже невигідними для малих підприємств (ринок вимагає наявність великих товарних партій); необхідність формування сприятливого конкурентного середовища (кооперування дозволить представляти підприємства середнього та малого бізнесу як одне ціле); необхідність посилення місця сільськогосподарських товаровиробників в ланцюзі агропромислового виробництва.

Тобто в майбутньому для завоювання ринкових позицій на аграрному ринку є практично єдиний вірний шлях – обслуговуючі кооперативи. При чому ці обслуговуючі кооперативи доцільно створювати як багатофункціональні, тому що практика довела, що серед 583 кооперативів, які зареєстровані у звітному році більшість з їх багатофункціональні.

Анотація

Визначено місце та роль представників малого бізнесу в аграрному виробництві та забезпеченні продовольчої безпеки держави. Проаналізовано загальні риси світової практики розвитку формувань, що зайняті виробництвом аграрної продукції. Проведено оцінку впливу малих форм господарювання на соціальний розвиток сільських територій. Встановлено масштаби виробництва продукції в кількісному виразі та якісному. Запропоновано пропозицій щодо утримання та покращення позицій підприємств малого бізнесу, посилення позицій в забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: фермерські господарства, особисті селянські господарств, господарства населення, ринок, продовольча безпека, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Аннотация

Определено место и роль представителей малого бизнеса в аграрном производстве и обеспечении продовольственной безопасности государства. Проанализированы общие черты мировой практики развития этих структур, занятых производством аграрной продукции. Проведена оценка влияния малых форм хозяйствования на социальное развитие сельских территорий. Установлено масштабы производства продукции в количественном и качественном выражении. Предложено мероприятия по улучшению позиций предприятий малого бизнеса, усилению позиций в обеспечении продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, личные крестьянские хозяйства, рынок, продовольственная безопасность, сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы.

Abstract

The place and the role of small businesses in the agricultural production and ensure food security. Analyzed the similarities of world development practices of these entities engaged in the production of agricultural products. Evaluated the influence of small-scale farming in the social development of rural areas. Set the scale of production in quantitative and qualitative terms. Proposed measures to improve the position of small businesses, strengthening the position in the food security of the country.

Keywords: farms, private farms, markets, food security, agricultural service cooperatives.

Список використаних джерел:

1. Валова продукція сільського господарства України (у порівнянних цінах 2005р.): стат. бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – С.3-6.
2. Виклики і шляхи агро продовольчого розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.]; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавеля; НАН України; прогнозув. – К., 2009. – 432 с.: табл., рис.
3. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки: монографія / [О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер та ін.]; за ред. д.-ра екон. наук О.В. Шубравської; НА України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012.- 496 с.: табл., рис.
4. Сільське господарство України за 2010р.: стат. збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – С. 44, 85.